

ΑΝΑΓΚΗ ΙΔΡΥΣΕΩΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Συλλογὴ ἱστορικῶν ἐγγράφων καὶ χειρογράφων καταρτισθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Βλαχογιάννη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1888 μέχρι τοῦ ἔτους 1913 (σημειώσεις τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς)» ἐδημοσιεύθη δίκην χειρογράφου καθολικὸς ἔλεγχος τῆς ποικιλωτάτης καὶ πολυτιμοτάτης ταύτης συλλογῆς. Ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν ἢ λέξις συλλογὴ ἀπλῶς εἶνε ἀνεπαρκῆς πρὸς δῆλωσιν τοῦ πλήθους τῶν ἐγγράφων ὅσα ἐντὸς τῆς τελευταίας δεκαπενταετίας συνέλεξεν ὁ κ. Βλαχογιάννης· ὀρθότερον δὲ θὰ ἦτο νὰ ὀνομάσωμεν συλλογὴν ἀρχείων τὸν ὄγκον ἐκεῖνον, ἀνερχόμενον κατὰ τὴν δῆλωσιν τοῦ συλλογέως εἰς τριακοσίας χιλιάδας ἐγγράφων καὶ ὑπερέκεινα. Πράγματι μεταξύ τῶν ἀναγεγραμμένων, πλὴν εἰδικῶν σειρῶν καὶ σποραδικῶν ἐγγράφων, εὐρίσκομεν σημειούμενα τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Δημητρίου Χρηστίδου, τὸ Σουλιωτικὸν ἀρχεῖον, τὸ Ἀρχεῖον τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως τοῦ 1824 (μέχρι τοῦ 1832), τὸ Ἀθηναϊκὸν ἀρχεῖον, τὸ Σαμιακὸν ἀρχεῖον, τὸ Χιακὸν ἀρχεῖον, τὸ μυστικὸν Ἀρχεῖον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854, τὸ ἀρχεῖον τῆς τετάρτης ἐν Ἀργεὶ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ν. Σπηλιάδου, γραμματέως τῆς ἐπικρατείας ἐπὶ Καποδιστρίου, τὸ ἀρχεῖον τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ δικαιωμάτων τῆς φρουρᾶς Μεσολογγίου, τὰ ἀρχεῖα τῶν Βουλῶν καὶ Γερουσιῶν ἐπὶ Ὄθωνος (1843-1862), μέρος τοῦ ἀρχείου τοῦ στρατηγοῦ Ριχάρδου Ἰσώρτς, τὸ ἀρχεῖον τοῦ Σπετσιώτου προὔχοντος Γκέικα Καρακατσάνη. Πλὴν δὲ τῶν ἀρχείων τούτων ἡ συλλογὴ τοῦ κ. Βλαχογιάννη περιλαμβάνει χιλιάδας ὄλας ἐγγράφων προελθόν-

των ἐξ ἰδιωτῶν ἢ ἐξ ἀρχῶν δημοσίων καὶ διαφωτιζόντων μάλιστα μὲν τὰ τῶν χρόνων τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, οὐκ ἦττον δὲ καὶ τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν βενετικῶν χρόνων, οἷα τὴ Συλλογὴ μεγάλη νοταριακῶν κεφαλληνιακῶν ἐγγράφων. Μετὰ τοῦ δὲ τῶν παρὰ τῷ αὐτῷ κ. Βλαχογιάννη κωδίκων ἐξαιρέσμεν τὰ ἐκδοτὰ χειρόγραφα τοῦ Ἰωάννου Βηλαρᾶ, τὰ πομπημονεύματα ἀνωνύμου καλογήρου περὶ τῶν σφραγῶν τῆς Χαλκιδικῆς τῷ 1821, τὰ τοῦ Ἰσώρτος καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Ρήγα Παλαμῆδη «Μητρόπολις Τριπολιτσά».

Ἡ δὲ βραχέων ἀναγραφὴ τῶν συνειλεγμένων ὑπὸ τοῦ κ. Βλαχογιάννη περατοῦται διὰ τῶν ἐξῆς, ἅτινα θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτολεξεί·

«Ὁλόκληρος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγράφων καὶ χειρογράφων τῶν περιλαμβανομένων ἐν τῇ Συλλογῇ Βλαχογιάννη ὑπολογίζεται ὑπερβαίνων τὰς τριακοσίας χιλιάδας. Φυλάσσονται δὲ πάντα παρ' αὐτῷ (πλὴν τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης Κρητικῆς συλλογῆς καὶ τῆς τοῦ Χρηστίδου, παραχωρηθείσης πρὸ πολλῶν ἐτῶν πρὸς τὴν Ἱστορικὴν καὶ ἔθνολογικὴν ἐταιρείαν), κατατεταγμένα χρονολογικῶς ἐντὸς φακέλων ἐνεπιγράφων. Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας αὐτῶν δύναται ἀπλῶς νὰ λεχθῆ, ὅτι ἀδύνατον νὰ συνταχθῆ ἀκριβῆς ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν ἀπὸ τοῦ 1750 μέχρι τοῦ 1870 χρόνων μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς μελέτης αὐτῶν.

Ἐπὶ τοῦ Ἰ. Βλαχογιάννη παραλλήλως πρὸς τὸ ἔργον τῆς διασώσεως καὶ περισυλλογῆς ἐπεχειρήθη συγχρόνως καὶ τὸ ἔργον τῆς ἐκδόσεως καὶ διαφωτίσεως τῶν σπουδαιότερων κειμένων τῆς συλλογῆς αὐτοῦ, συμπληρουμένων δι' ἄλλων ἀλλαγῶν ὅπουδῆποτε εὕρισκομένων. Ἐπὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας» ἐξεδόθησαν μέχρι σήμερον ὑπ' αὐτοῦ ἑπτὰ τόμοι ἄνευ συνδρομῆς τινος τοῦ δημοσίου.

«Πλὴν τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων συλλογῶν, ὧν αἱ μᾶλλον σημαντικαὶ εἶναι σχεδὸν ἔτοιμοι πρὸς τυπωσιν ὑπὸ τοῦ κ.

Ἰ. Βλαχογιάννη, παρασκευάζονται πρὸς ἔκδοσιν καὶ αἱ ἐξῆς συλλογαί: Ἀρχεῖον τῶν Κλεφτῶν καὶ Ἀρματωλῶν τῶν πρὸ τοῦ 1821 χρόνων, Ἀρχεῖον τοῦ Τακτικοῦ Στρατοῦ (1821-1832), μέλλον νὰ περιλάβῃ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Συνταγματάρχου Φαβιέρου, εὑρισκομένην ἐν Παρισίοις, τὰ σωζόμενα ἀρχεῖα τοῦ ταγματάρχου τοῦ σώματος Σωνιέ, Ἀμπάττ, Πίσσα κλπ., Μακεδονικὸν Ἀρχεῖον, βάσιν ἔχον τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ στρατηγοῦ Καρατάσσου, εὑρισκομένην ἐν Αἰγύπτῳ, τὸ Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, σωζόμενον ἐν Ἰταλίᾳ, τὸ Καποδιστριακὸν ἀρχεῖον, τὸ Ἀρχεῖον τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος (τὸ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκδίδεται ἤδη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον»), τὸ Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Βάσσου Μαυροβουνιώτου, τὸ τοῦ Ῥήγα Παλαμήδη, ὅστις προὔτιθετο νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὥστε εἶχε καταρτίσῃ σπουδαιωτάτην συλλογὴν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ), ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Δημοτσέλου γραφέντα καθ' ὑπαγόρευσιν ὑπὸ τοῦ Γ. Τερτσέτη, βιογραφίας ἑκατοντάδων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος κλπ. Εὑρίσκεται προσέτι παρὰ τῷ Ἰ. Βλαχογιάννῃ ἐτοίμη σχεδὸν πρὸς ἔκδοσιν ἢ βιβλιογραφία τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος (1821-1864), ἤτοι συλλογὴ πάντων τῶν γραφέντων ἐν βιβλίοις, ἡμερίσι καὶ περιοδικοῖς περὶ τῆς περιόδου ταύτης τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καταρτίζεται δὲ καὶ κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς εὑρέσεως τῆς τυπογραφίας μέχρι τοῦ 1880 βιβλίων τῶν γραφέντων ὑπὸ ξένων περὶ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, μάλιστα δὲ τῶν περιηγήσεων, περιγραφῶν κλπ. »

Ἐν τέλει δ' ἐπάγονται τὰδε: «Τὸ παρὸν σημεῖωμα δὲν εἶναι προσωρισμένον εἰς ὀημόσιον κυκλοφορίαν, ἀποστέλλεται δὲ μόνον πρὸς τοὺς φίλους τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, τοὺς δυναμένους νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τῶν γραπτῶν αὐτῆς μνημείων, τῶν ὁποίων ἡ ἐγκατάλειψις, ἡ φθορὰ καὶ ἡ ἐξακολουθοῦσα καταστροφὴ καταισχύνοῦσι τὴν Ἑλλάδα».

Ὁ Νέος Ἑλληνομνήμων, οὗ ὁ συντάκτης ἀπὸ ἐτῶν μακρῶν τάσσεται παρ' ἡμῖν μεταξὺ τῶν φίλων τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας τῶν διὰ παντός τρόπου ἐργασθέντων πρὸς διάσωσιν καὶ δημοσίευσιν πατρίων μνημείων, οἷα τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Βλαχογιάννη συλλεχθέντα, καὶ πολλαχῶς ἐνεργησάντων περὶ συστηματικῆς ἐργασίας χάριν αὐτῶν, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ἀδεία τοῦ ἐκτυπώσαντος τὸ σημεῖωμα τοῦτο, καίπερ μὴ προωρισμένον εἰς δημόσιον κυκλοφορίαν, νὰ φέρῃ τὸν λόγον ἐπ' αὐτοῦ, ὅπως ὑψώσῃ καὶ πάλιν τὴν φωνὴν ὑπὲρ ἰδέας, ὑπὲρ ἧς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1880, ἤτοι πρὸ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν, ὑπερεμάχησε παρὰ τῷ ἀλησμονήτου μνήμης Χαριλάῳ Τρικούπη, λέγων τῆς συστάσεως ἑλληνικοῦ κεντρικοῦ ἀρχείου. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐκτατε ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τὸ πρῶτον, ἡ Ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ ἐταιρεία ἔπειτα καὶ τελευταία ἡ Ἑθνικὴ βιβλιοθήκη μετὰ πολλοῦ ζήλου ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν περισυλλογὴν ἐγγράφων τῆς τουρκοκρατίας, τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν κατόπιν χρόνων, καὶ ὅτι ἀφ' ἐτέρου ὑφίστανται ἀπὸ μακροῦ ἐν Ἑπτανήσῳ δημόσια ἀρχεῖα. Ἀλλ' οὔτε τῶν τελευταίων τούτων ἡ συντήρησις καὶ ἡ χρησιμοποίησις τελεῖται προσηκόντως, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, οὔτε τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς παραγράφου ταύτης μνημονευθέντων ἐθνικῶν καθιδρυμάτων αἱ φιλότιμοι προσπάθειαι εἶνε ἐπαρκεῖς μάλιστα μὲν δι' ἔλλειψιν πόρων, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους. Δὲν ἔχει ἄδικον ὁ κ. Βλαχογιάννης, λέγων, ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις, ἡ φθορὰ καὶ ἡ ἐξακολουθοῦσα καταστροφὴ τῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων, ὅσα δὲν ἀπωλέσθησαν ἢ κατεστράφησαν ὑπὸ τῆς μακρᾶς ἐγκαταλείψεως καὶ ἀδιαφορίας, καταισχύνουσι τὴν Ἑλλάδα.

Οὕτω τὸ Σουλιωτικὸν ἀρχεῖον «θεωρούμενον ὡς ἀπόλεσθὲν, εὑρέθη ἐν τῷ παντοπωλείῳ . . .». Τοῦ Σαμιακοῦ ἀρχείου «ἠγοράσθησαν ἑκατὸν ὀκτάδες ὑπὸ τοῦ Ι. Βλαχογιάννη καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ἱστορικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἐταιρείαν ὡς δωρεὰ αὐτοῦ». «Ἡ συλλογὴ αὕτη εὑρέθη ἐν Ἀθή-

ναις ἐντὸς ὑπογείου ἀρχαίας οἰκίας, ἀνασκαφέντων γωμάτων καὶ κόνεως ἀνθράκων, συσσωρευθείσης ἐκ μακροῦ χρόνου». « Συλλογὴ μεγάλη ἱστορικῶν Κεραλληνιακῶν ἐγγράφων . . . εὑρεθεῖσα ἐν τῷ παντοπωλείῳ . . . ». «Τὸ Ἀρχεῖον τῆς Δ' ἐν Ἀργεῖ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εὑρεθὲν ἐν τῷ παντοπωλείῳ . . . ». « Ὀγκωδεστάτη συλλογὴ ἐπισήμων ἐγγράφων . . . ὧν ἡ ἀρχὴ εὑρέθη ἐν μικρῷ κρεοπωλείῳ . . . , ἡ δὲ συνέγεια ἀνά τὰ διάφορα ποικιλώνυμα πρατήρια τῶν Ἀθηνῶν » α'. « εὑρέθησαν δὲ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν παντοπωλείῳ ». α'. « εὑρεθεῖσα δὲ ἐν παντοπωλείοις ». α'. « ἀγορασθεῖσα παρ' ἐμποροῦ μεταχειρισμένου χάρτου ». Ἦδη τινὲς τῶν συλλογῶν τούτων τῶν ἐκ παντοπωλείων ἀγορασθεισῶν εἶχον ἀποσπασθῆ, τυχαίως ἢ μὴ, ἐκ δημοσίων ἀρχείων. Ἀλλὰ καὶ συλλήβδην καὶ φανερῶς ἔγειναν ἐνίοτε ἀπεμπολήσεις σειρῶν ὄλων ἐγγράφων παρὰ δημοσίων ἰδρυμάτων. Οὕτως ἐκ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου, ὅπερ ἄλλως φιλοτιμότατα παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἱστορικὴν ἑταιρείαν μυριάδας ἐγγράφων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος, τέως ἀποκειμένων παρ' αὐτῷ, προήρχετο πολύτιμος συλλογὴ, ἣν ὁ κ. Βλαχογιάννης εὔρεν ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἀχρήστου χάρτου τοῦ ἐν Φαλήρῳ Χαρτοποιεῖου. « Γενομένου θορύβου ἐν τῷ τύπῳ ἕνεκα τῶν διαμαρτυριῶν τοῦ Ι. Βλαχογιάννη, ὁ τοῦ χάρτου ἔμπορος ἀπηγόρευσε εἰς αὐτὸν τὴν εἰς τὴν μάνδραν εἰσοδόν, ἡ δὲ ὑπηρεσία τοῦ Ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου ὀργισθεῖσα ἐπώλησε τὰ ὑπόλοιπα πρὸς τὸ Χαρτοποιεῖον. Ἀλλ' ὁ Ι. Βλαχογιάννης, μαθὼν ἐγκαίρως τὴν ἀποστολὴν κάρρων τινῶν εἰς τὸ Χαρτοποιεῖον, ἔσπευσε εἰς Φάληρον καὶ κατῴρθησε νὰ σώσῃ ὅσα ἠδυνήθη, ἐπιτυγῶν διὰ παρακλήσεων παρὰ τοῦ διευθυντοῦ κ. Ἀ. Πρεζάνη τὴν ἄδειαν νὰ ἐρευνησῇ τοὺς ἀποσταλέντας σάκκους ὀλίγας στιγμὰς πρὶν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ριφθῆ εἰς τοὺς λέβητας ».

Ἀνάλογος ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἀρχείων τῶν Βουλῶν καὶ

Γερουσιῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθῶνος. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐπωλήθη πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας τῆς Βουλῆς, ἀδεία τοῦ Προέδρου, πρὸς τὸν βιβλιοδέτην Ἀμπατζόπουλον, ὁπότεν μετεπωλήθη τμηματικῶς εἰς τὰ παντοπωλεῖα τῆς πρωτευούσης. Ὑπὸ τοῦ Ἰ. Βλαχογιάννη κατωρθώθη νὰ περισωθῆ ποσὸν ἑκατὸν πενήτηντα περίπου ὀκιάων ἄγνωστον ὅμως τί ἀπώλεσθη καὶ ἂν ὑπάρχει ἔτι ἐν τοῖς ὑπογεῖοις τῆς Βουλῆς ὑπόλοιπόν τι τοῦ ὅλου».

Ἡ μὴ δὲν ἠπειλήθη ἀνάλογος τύχη τοῦ πολυτίμου ἀρχείου τῆς Ἑπτανησιακῆς γερουσίας; Μεταφερθὲν τοῦτο μετὰ τὴν ἔνωσιν εἰς Ἀθήνας, ἐρρίφθη εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Πολυτεχνείου, ὅπου κατέκειτο ἡμελημένον, ἕως ἤρχισε φθειρόμενον ὑπὸ τῆς ὑγρασίας καὶ ἔγεινε μέριμνα περὶ τῆς ἐπαναφορᾶς αὐτοῦ εἰς Κέρκυραν, ὅπου τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπιμελεῖται αὐτοῦ μετὰ στοργῆς ὁ κ. Σπυρ. Θεοτόκης. Ὀλοκλήρου δὲ τοῦ ἀρχείου τῆς Ἰθάκης ἡ ἐπικειμένη καταστροφὴ ὑπὸ τῶν καταρρεόντων ἐκ τῆς στέγης ὑδάτων κατηγγέλθη πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὴν Ἱστορικὴν καὶ ἔθνολογικὴν ἑταιρείαν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Μηλιαράκη, ἐπισκεφθέντος αὐτὸ, καὶ ἡ Ἑταιρεία αὕτη ἐφρόντισε νὰ καταδείξῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν ἀνάγκην ἐπείγουσης μερίμνης περὶ αὐτοῦ. Ἀδιαφορίας δὲ μακρᾶς τρανὸν παράδειγμα εἶνε ἡ ἐν ἔτει 1883 ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος, ὑπηρετοῦντος τότε ὡς γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς παιδείας, ἐπ' εὐκαιρίᾳ μεταθέσεως τοῦ γραφείου αὐτοῦ εἰς ἄλλο δωμάτιον ἐν τινὶ κεκλεισμένῳ ἐρμαρίῳ εὑρεσις τοῦ ἀρχείου τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ πολλῶν κωδίκων, ὧν οὐδεὶς εἶχε γνῶσιν. Καὶ τὰ μὲν ἔγγραφα εἰσηγήσει αὐτοῦ μετ' ἀκριβῆ καταγραφὴν ἐδώρηθησαν ὑπὸ τοῦ τότε ὑπουργοῦ Δημ. Βουλπιώτου εἰς τὴν Ἱστορικὴν ἑταιρείαν, ὅπου ἔτι καὶ νῦν ἀπόκεινται, οἱ δὲ κώδικες εἰς τὴν Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην. Τέλος δὲ τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὴν ἀπώλειαν συναψίζει καταφανῶς τὸ

ἐξῆς ἐπεισόδιον. Ὅτε ὁ αὐτὸς ἐκδότης τοῦ Νέου Ἑλληνομνημονος, θέλων νὰ καταρτίσῃ ἀναδρομικὴν στατιστικὴν περὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐζήτησε τῷ 1883 ὡς γενικὸς εὐτῆς ἐπιθεωρητῆς δι' ἐγκυκλίου παρὰ τῶν νομαρχῶν τοῦ βασιλείου ὠρισμένους πίνακας, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες οὐδ' ἀπάντησαν καὶ, τῶν δὲ δύο καὶ μόνον ἀνταποκριθέντων εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ἰπουργείου ὁ μὲν νομαρχὴς τῆς Ἀρκαδίας ἠδυνήθη νὰ ποστείλῃ πενιχρὰς μόνον πληροφoρίας, ὁ δὲ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας εἶχε τὴν παρρησίαν νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς γενόμενοις αἰτήμασι, διερωτώμενος, ἂν ἠγγύει τὸ Ἰπουργεῖον ὅτι παλαιὰ ἀρχεῖα πολλῶν νομαρχιῶν οὐκ ὑπάρχουσι, τῶν οἰκείων ἐγγράφων ἀπεμποληθέντων ἐκάστοτε πρὸς περιτύλιξιν σαρδελῶν καὶ καπνοῦ.

Οὕτω πράγματι ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἡ νεωτέρα ἡμῶν ἱστορία ἐσαρδελλοποιήθη καὶ διελύθη εἰς καπνὸν, ἀντί-δὲ ἀρχαιοφυλάκων εἶχομεν πλὴν τῆς Ἑπτανήσου παντοπώλας καὶ καπνοπώλας διασπαθῶντας πολύτιμα ἔγγραφα, ἐφ' ὧν καὶ μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἡ κριτικὴ ἱστορία τοῦ ἀμέσου παρελθόντος.

Εὐτυχῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ περὶ καπνοῦ νόμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ αὐξομένη ὀσημέραι κοινωνικὴ πρόοδος καὶ αἱ προϊούσαι ἀπαιτήσεις τῆς ὑγιεινῆς, ἀναγκάζουσαι τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς παντοπώλας νὰ περιτυλίσωσι τὰ πωλούμενα εἶδη εἰς εἰδικὸν καθαρὸν χάρτην, τοῦλάχιστον ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, οὐχὶ ὁ ἕλιγώτερον καὶ ἡ ἐπέκτασις τοῦ τύπου, ἔχοντος ἐκάστοτε οὐ μικρὸν ἀριθμὸν ἀπωλήτων μερόντων φύλλων ἡμερησίων, δι' ὧν τροφοδοτοῦνται τὰ διάφορα πρατήρια, ἠλάττωσαν τοὺς πρότερον ὑπάρχοντας κινδύνους τῶν ἀρχεῖακῶν ἐγγράφων. Ἄλλ' οὔτε οὔτοι ἐξέλιπον παντελῶς, ἀμείωτος δ' ὑφίσταται ἀκόμη ὁ κίνδυνος ὁ ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀπωλείας.

Διὰ ταῦτα πάντα ἐπιτακτικὴ παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως κεντρικοῦ ἀρχείου ἐν Ἀθήναις. Εἶνε τέλος καιρὸς νὰ

δείξη ἡ πολιτεία συστηματικὸν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν ἱστορικῶν μελετῶν καὶ παρ' ἡμῖν, καθ' ἃ τοῦτο γίνεται ἐν παντὶ τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ. Ἐπερ ποτὲ δὲ εἶνε ἀναγκαῖον τοῦτο νῦν, ὅτε διὰ τῶν νικηφόρων ἡμῶν πολέμων ἠυρύνθησαν τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνεώχθησαν εἰς αὐτὴν ὀρίζοντες εὐρύτεροι. Τὸ δὲ πρῶτον κεφάλαιον τοιαύτης ριζικῆς μερίμνης περὶ προστασίας τῶν ἱστορικῶν μελετῶν εἶνε ἡ φροντίς περὶ συστάσεως κεντρικοῦ ἀρχείου ἐγγράφων. Πρέπει δὲ ἡ τοιαύτη φροντίς νὰ ἐπεκταθῆ μέχρι τῆς εἰς τοιοῦτο συσταθησόμενον κέντρον παραδόσεως τῶν ἐγγράφων ἀπασῶν τῶν δημοσίων καὶ δημοτικῶν ἀρχῶν μέχρις ὠρισμένης τινὸς χρονικῆς περιόδου. Καὶ τῶν συμβολαιογραφείων δὲ τὰρχαιότερα ἔγγραφα τὰ μὴ συνδεόμενα πλεον πρὸς ἐννόμους πράξεις πρέπει νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὸ κεντρικὸν ἀρχεῖον, καθ' ἃ ἐν Ἰταλίᾳ ἔγεινε διάκρισις τοῦ Archivio storico καὶ τοῦ Archivio notarile.

Ζήτημα βεβαίως θὰ γεννηθῆ εἰς ὅποιαν σχέσιν πρὸς τὸ ἰδρυθησόμενον ἀρχεῖον θὰ περιέλθωσιν αἱ νῦν ὑφιστάμεναι συλλογαὶ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τῆς Ἱστορικῆς ἐταιρείας καὶ τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης καὶ τὰρχεῖα τῆς Ἑπτανήσου. Ἄλλὰ δὲν εἶνε ἀκατόρθωτος ἡ εὕρεσις λύσεως τῶν τοιούτων δυσκολιῶν, ἐφ' ὅσον μάλιστα κατορθωθῆ ὁ εὐφυῆς συνδυασμὸς τοπικῶν ἀξιώσεων καὶ προὔπαρχόντων τυχόν προσωπικῶν δικαιωμάτων. Τὸ κύριον εἶνε νὰ δυνηθῆ ἡ ἑλληνικὴ πατρίς νὰ μὴ καταισχύνηται ἐπὶ μονονουχὶ ἐνόχῳ ἀδιαφορίᾳ καὶ ἀσυγγνώστῳ παραμελήσει τῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας νὰ ὑψώσῃ τὸ μέτωπον, παρ' εὐδοχιμοῦσα καὶ ἐν τούτῳ τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ὧν εἶνε ἐνδεδειγμένη νάναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν.